

การสื่อสารสาธารณะในกระบวนการพัฒนาบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน ตำบลลิสาณ อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์

จตุพร ดอนโสม^๑ คคนางค์ ช่อชู^๒ สัจจิตรา ยางนอก^๓ จริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์^๔

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่อสารสาธารณะตามกรอบการวิเคราะห์ของ Jurgen Habermas ในกระบวนการพัฒนาบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน ตำบลลิสาณ อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย และเวทีประชาคมในกลุ่มผู้นำ เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง และครัวเรือนสมาชิกบ้านมั่นคง ที่มีการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการบนพื้นที่สาธารณะในกระบวนการพัฒนาบ้านมั่นคง ผลการวิจัยพบการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ประเด็นการเรียกร้องเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน และ 2) ประเด็นการจัดการขยะและน้ำเสียในชุมชน การสื่อสารเชิงกระทำการเกิดในพื้นที่สาธารณะ 3 แห่ง คือ 1) พื้นที่ครอบครัว 2) พื้นที่คุ้มบ้าน และ 3) พื้นที่ศาลาประชาคม โดยลักษณะการสื่อสาร เป็นการพูดคุยประเด็นสาธารณะที่พ้นไปจากอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ มีการใช้เหตุผลอย่างอิสระ การสื่อสารเชิงกระทำการทำให้ครัวเรือนบ้านมั่นคงขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมไปพร้อมกับหน่วยงานรัฐ เกิดการเรียนรู้และมีส่วนร่วม นำไปสู่ความสามัคคีและการปรับตัวต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ผลการวิจัยสะท้อนว่าการสื่อสารสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในหลายมิติ

คำสำคัญ: การสื่อสารสาธารณะ, พื้นที่สาธารณะ, บ้านมั่นคง, การพัฒนาการมีส่วนร่วม

^๑ อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ E-mail: jatuporn.ds@bru.ac.th

^๒ อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ E-mail: kakanang.cc@bru.ac.th

^๓ อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ E-mail: sujitta.yn@bru.ac.th

^๔ อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ E-mail: chariyaporn.pt@bru.ac.th

รับบทความ: 1 สิงหาคม 2565 แก้ไขบทความ: 18 ตุลาคม 2565 ตอบรับบทความ: 28 ตุลาคม 2565

Public communication in housing stability program project development process, Nong Pap Community, Isan Sub-district, Mueang District, Buriram Province

Jatuporn Donsom^a Kakanang Chorchoo^b Sujittra Yangnok^c Chariyaporn Pitatasang^d

Abstract

This article aimed to study public communication based on the analytical framework of Jurgen Habermas in housing stability program development process, Nong Pap community, Isan sub-district, Mueang district, Buriram province. The study was conducted on the basis of a participatory action research design through an interview, focus group discussion, and community forum among a group of leaders, relevant government officers, and household members of housing stability program implementing public communication in public sphere regarding the process of housing stability program development. The study results found 2 points of action-based public communication, namely, 1) request about housing and land acquisition for earning a living and 2) community waste and wastewater management. Action-based public communication took place in 3 public sphere, i.e. 1) family area, 2) village area, 3) community hall. Communication characteristics were discussion about public issues beyond political and economic power and reasons were given independently. Action-based public communication enabled housing stability program

^a Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, E-mail: jatuporn.ds@bru.ac.th

^b Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, E-mail: kakanang.cc@bru.ac.th

^c Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, E-mail: sujitt.yn@bru.ac

^d Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, E-mail: chariyaporn.pt@bru.ac.th

Received: 1 August 2022 Revised: 18 October 2565 Accepted: 28 October 2022

to propel social activities in parallel to government agencies, contributing to learning and participation that lead to harmony and self-adaptation to problems that arise in the community. The study results reflected that public communication taking place in public sphere brought about community development in several dimensions.

Keywords: Public Communication, Public Sphere, Housing Stability, Development, Participation.

บทนำ

โครงการบ้านมั่นคง เริ่มต้นขึ้นจากการดำเนินงานโครงการนำร่อง 10 โครงการ ที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้จัดทำแผนพัฒนาความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย และพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัดแบบเร่งด่วนใน พ.ศ. 2546 โดยให้ชุมชนและชาวบ้านองค์กรชุมชนประสานความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดอย่างเป็นระบบให้คนจนเมืองมีชุมชนมั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี ครอบคลุมการพัฒนาทุกมิติ มีการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยที่หลากหลาย สร้างความพร้อมในการเรียนรู้ ผ่านปรนการกระจายให้เอื้อต่อการพัฒนา มีแผนการพัฒนาแบบบูรณาการ มีการออมทรัพย์สร้างทุนชุมชน เกิดระบบจัดการชุมชนที่มีประสิทธิภาพสามารถตรวจสอบได้ (Community Organization Development Institute, 2015) การดำเนินงานบ้านมั่นคงจึงเป็นการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการเชื่อมโยงภาคีเครือข่าย เน้นพัฒนาที่อยู่อาศัยให้ชาวบ้านมีที่ดินถูกกฎหมาย เป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizenship) ร่วมคิดและตัดสินใจ มีแผนดำเนินงานชัดเจน กระบวนการบ้านมั่นคงจึงทำให้ชาวบ้านมีบทบาททางกฎหมายที่อยู่อาศัยร่วมกัน มีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นพี่เลี้ยง (Community Organization Development Institute, 2019) กล่าวได้ว่า โครงการบ้านมั่นคงตั้งอยู่บนแนวคิดพื้นที่สาธารณะมาตั้งแต่เริ่มต้น

พื้นที่สาธารณะ (public sphere) หากพิจารณาตามกรอบคิดของเจอเก้น ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ที่ชี้ว่าการสื่อสารที่เป็นกลางในสังคมประชาธิปไตยจำเป็นต้องมีพื้นที่สาธารณะ ในลักษณะ 1) พื้นที่ที่กลุ่มปัจเจกพูดคุยเรื่องส่วนรวม 2) พื้นที่ที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐและอำนาจเศรษฐกิจ 3) พื้นที่ที่มีการไหลเวียนของการใช้เหตุผลอย่างอิสระ 4) พื้นที่ที่มีสื่อมวลชนอิงอยู่ และ 5) พื้นที่ที่การพูดคุยเกิดผลจริง ดังนั้น หน้าที่ของพื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ของกลุ่มสนทนาที่ต้องการผลลัพธ์การพูดคุยแปรไปเป็นการกระทำที่เรียกว่า “การกระทำเชิงการสื่อสาร” (communicative action) พื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ต่อสู่ทางการเมือง มีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ (public life) สามารถตรวจสอบอำนาจรัฐ และสร้างสรรค์พื้นที่สาธารณะหลายรูปแบบ (Chaijan & Laiprakobsup, 2016) เพื่อเป็นหลักประกันว่าผู้ที่มีผลประโยชน์ต่างกันสามารถเข้าถึงพื้นที่สาธารณะได้ (Habermas, 1992) คุณลักษณะสำคัญของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นและองค์กรท้องถิ่น คือ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้น ร่วมวางแผนเลือกแนวทางที่เหมาะสม ระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการติดตามประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขแผนการดำเนินงานระหว่างและสิ้นสุดโครงการ การรับประโยชน์และร่วมรับผิดชอบในกิจกรรม นำมาสู่การแก้ไขร่วมกัน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนบนฐานการพึ่งตนเอง (Watthanakun, 2007) กล่าวได้ว่าพื้นที่สาธารณะจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมประชาธิปไตย

ครัวเรือนภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน ตำบลลิสาณ จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบไปด้วยครัวเรือนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรดั้งเดิมและครัวเรือนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวอพยพจากร้อยเอ็ด ปัจจุบันมีครัวเรือนเรือนทั้งสิ้น 116 ครัวเรือนที่ได้รับกรรมสิทธิ์ให้อยู่อาศัยเฉลี่ยครัวเรือนละ 50 ตารางวา เดิมเป็นพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ครัวเรือนชาติพันธุ์ไทยเขมรจึงเข้าใช้ประโยชน์ โดยทยอยเข้าปลูกผัก เลี้ยงสัตว์และสร้างบ้านลักษณะชั่วคราว ทำให้พื้นที่ถูกจับจองและซื้อขายเปลี่ยนมือเรื่อยมา เมื่อรัฐเห็นว่าพื้นที่ถูกชาวบ้านจับจองทั้งหมด หากจะไล่รื้ออาจเกิดปัญหา ประกอบกับครัวเรือนให้ความร่วมมือในการพัฒนา ดังนั้น ผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลลิสาณ และ พอช. จึงร่วมกันผลักดันทำเลเลี้ยงสัตว์เข้าสู่โครงการบ้านมั่นคง จนประสบความสำเร็จใน พ.ศ. 2551 การดำเนินงานจึงเริ่มด้วยการแบ่งแนวเขตที่ดินครัวเรือน อิงจากการครอบครองเดิม และออก “หนังสืออนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นการชั่วคราวตามนโยบายแก้ไขปัญหาความยากจน” ห้ามซื้อขายเว้นแต่การตกทอด ภายหลังการจัดสรรที่ดิน กลับพบว่าการมีส่วนร่วมและความสนใจในกิจกรรมทางสังคมของครัวเรือนลดลง สะท้อนจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแบบสะสม อาทิ ขยะและน้ำเสีย การได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยได้สร้างการเรียนรู้ผ่านการสื่อสารสาธารณะ ปัจจุบันครัวเรือนยังขับเคลื่อนเรียกร้องที่ทำกินมาอย่างต่อเนื่อง

จากสถานการณ์ดังกล่าว บทความนี้ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นมาและพัฒนาการบ้านมั่นคง การขับเคลื่อนกิจกรรมผลักดันพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์สู่บ้านมั่นคง และการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการ เพื่อสร้างความรู้สึกที่มั่นคง ด้วยการมีส่วนร่วมในการพัฒนา บทเรียนและประสบการณ์ของครัวเรือนและภาคีเครือข่ายที่นำไปสู่การพัฒนาบ้านมั่นคงจึงเป็นวัตถุประสงค์หลักของบทความ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน ตำบลลิสาณ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการบนพื้นที่สาธารณะของครัวเรือนและภาคีเครือข่ายในกระบวนการพัฒนาบ้านมั่นคง

การทบทวนวรรณกรรม

เจอร์เก้น ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) นักคิดผู้ขยายแนวคิดพื้นที่สาธารณะที่เคยแยกพื้นที่สังคมเป็น 2 ส่วน ด้วยเกณฑ์ส่วนรวมและส่วนตัว เรื่องที่เป็นประโยชน์ส่วนรวมจะเป็นพื้นที่สาธารณะที่เรียกว่า “political society” ถัดมามีการขยายว่า การทำงานของกลไกรัฐด้านการควบคุมปราบปราม เช่น ศาล กฎหมาย และคุก ส่วนพื้นที่ที่ปัจเจกใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว เรียกว่า “civil society” เช่น ชีวิตครอบครัว พื้นที่นี้ทำงานด้วยกลไกรัฐด้านอุดมการณ์ ฮาเบอร์มาสได้ขยายแนวคิดพื้นที่สาธารณะ

ในศตวรรษที่ 17 ว่าหมายถึงพื้นที่กึ่งกลางเชื่อมต่อระหว่าง political society และ civil society ที่ถกเถียงประเด็นทางสังคมอย่างเปิดเผย เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 17-18 ในยุโรป ซึ่งในพื้นที่ส่วนตัวผู้คนถกเถียงกันเรื่องสาธารณะ ในนัยนี้ข่าวสารจากสื่อจึงถือเป็นพื้นที่สาธารณะ นอกจากนั้นฮาเบอร์มาสยังให้ความสำคัญต่อศตวรรษที่ 17-18 เมื่อชนชั้นกลางสถาปนาตนเป็นพลเมืองและสร้าง “พื้นที่สาธารณะแบบใหม่” ขึ้นเป็นพื้นที่ประชาสังคม พื้นที่สาธารณะทำให้การพูดคุยให้ผลลัพธ์แปรเป็นการกระทำ ดังนั้น จึงเป็นพื้นที่ต่อสู้ทางการเมืองของผู้คนที่มีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะและตรวจสอบรัฐเงื่อนไขการเกิดขึ้นของพื้นที่สาธารณะแบบใหม่จึงสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของสื่อ และขยายตัวในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ทำให้ประชาธิปไตยเกิดในหลายประเทศ ส่วนข้อจำกัดของพื้นที่สาธารณะ คือ 1) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเมื่อมีผู้เข้าใช้พื้นที่จำนวนมาก เช่น ศูนย์การค้าทำให้ผู้คนรวมตัวจับจ่าย เมื่อพื้นที่และวิธีการใช้พื้นที่เปลี่ยน จึงทำให้ความเป็นพลเมืองกลายเป็นผู้บริโภคทั่วไป 2) การเกิดขึ้นของสื่อสารมวลชนที่ถูกบรรษัทยึดครอง ประกอบกับนักวิชาการสื่อไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป้าหมายหลักคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เรียกว่าเป็น “political press” บทบาทในการสร้างพื้นที่สาธารณะลดลง และ 3) พื้นที่สาธารณะกลายเป็นพื้นที่ประชานิยม ผ่านการสำรวจความคิดเห็น ต่างจากเดิมที่เกิดจากการหารือตัวต่อตัว (Kaewthep & Hinwiman, 2008)

ดังนั้น การสื่อสารสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะ จึงเป็นพื้นที่ไหลเวียนข้อมูล มีการกระทำเชิงการสื่อสารสร้างจิตสำนึกก้าวข้ามปัจเจกนิยม การใช้พื้นที่สาธารณะให้ได้ดีขึ้นอยู่กับ 2 ปัจจัย คือ 1) คุณภาพของการสื่อสาร และ 2) ปริมาณของการมีส่วนร่วม ฮาเบอร์มาสเสนอให้สร้างกลุ่มสังคมที่หลากหลายเพื่อเป็นสื่อกลาง โลกปัจจุบันเกิดการสื่อสารรูปแบบใหม่นอกเขตอำนาจรัฐและอำนาจเศรษฐกิจ (Kaewthep & Hinwiman, 2008) บทความนี้ได้้นำแนวคิดพื้นที่สาธารณะมาวิเคราะห์ลักษณะการสื่อสารเชิงกระทำการของครัวเรือนบ้านมั่นคงที่พ้นไปจากการสำรวจความเห็น โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน

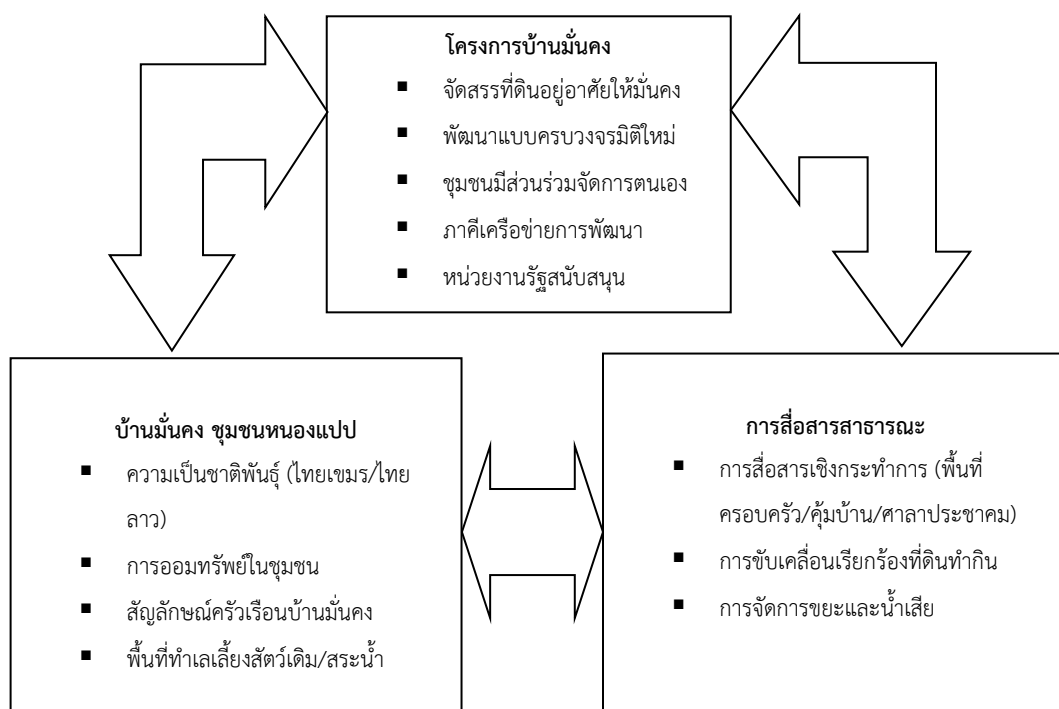
วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participation action research methodology) มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การพัฒนาโจทย์วิจัย เริ่มต้นโดยการค้นหาพื้นที่เด่นในการพัฒนาผู้ด้อยโอกาสในเมืองบุรีรัมย์ ทีมวิจัยลงพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลเบื้องต้นกับผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาล และเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน พร้อมยื่นหนังสือขออนุญาตดำเนินการวิจัย ในกระบวนการนี้ได้ใช้วิธีการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อค้นหาโจทย์วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐ 2) การชี้แจงกระบวนการวิจัยพร้อมทั้งระบุกลุ่มเป้าหมายการวิจัย ดำเนินการด้วยเวทีการชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการวิจัย 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ การจัดเวที

ชุมชน แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสนทนากลุ่ม แนวทางการสังเกต เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้
 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เจ้าหน้าที่รัฐ และครัวเรือนบ้านมั่นคง และ 4) การปฏิบัติการและหนุนเสริมกระบวนการ
 มีส่วนร่วม ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับผู้นำ เจ้าหน้าที่รัฐ และครัวเรือนเพื่อนำไป
 ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบ้านมั่นคง ทั้งนี้ การวิจัยเน้นสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ให้ความสำคัญกับบริบทและ
 ทุนที่เอื้อให้เกิดการสื่อสารสาธารณะผู้ให้ข้อมูลและมีส่วนร่วมในการวิจัยประกอบไปด้วยตัวแทนครัวเรือน
 บ้านมั่นคงจำนวน 30 คน กลุ่มผู้นำและผู้รู้ในชุมชนจำนวน 10 คน และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องจำนวน 10
 คน ในขั้นตอนของกระบวนการวิจัยได้บูรณาการการเรียนการสอนกับรายวิชา 2533206 การพัฒนาที่
 ยั่งยืน และรายวิชา 2533205 สื่อและการสื่อสารเพื่อการพัฒนา กับนักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาสังคม
 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ และการวิจัยได้สมมติชื่อผู้ให้ข้อมูลตาม
 หลักเกณฑ์ของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

กรอบแนวคิดการวิจัย

บ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน เป็นโครงการที่รัฐดำเนินการด้วยแนวคิดการพัฒนาแบบครบวงจร
 มิติใหม่ จัดสรรที่ดินเพื่อความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการตนเอง มีการออมทรัพย์
 เพื่อสร้างทุนชุมชนและขับเคลื่อนกิจกรรมด้วยการประสานความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายการพัฒนา มีรัฐ
 ท้องถิ่นเป็นหน่วยสนับสนุน อีกทั้งในชุมชนยังประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรและกลุ่มชาติพันธุ์
 ไทยลาว ซึ่งเป็นครัวเรือนที่มีประสบการณ์ทางสังคม ตั้งแต่การตัดสินใจอพยพเข้าทำกินในพื้นที่ทำเลเลี้ย
 สัตว์ และต่อมาได้ให้ความร่วมมือกับรัฐในกิจกรรมการพัฒนาและการขับเคลื่อนบรรจุพื้นที่ทำเลเลี้ยสัตว์
 เข้าเป็นบ้านมั่นคง ครัวเรือนมีความสามัคคีอยู่ร่วมกันภายใต้เงื่อนไขการเป็นบ้านมั่นคง ปัจจัยเหล่านี้ถือเป็น
 ทุนที่เอื้อให้เกิดการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการรูปแบบต่าง ๆ บนพื้นที่สาธารณะทั้งพื้นที่
 ครอบครัวยุคใหม่ และศาลาประชาคม อาทิ การขับเคลื่อนกิจกรรมเรียกร้องที่ดินทำกินและการจัดการ
 ขยะและน้ำเสียในชุมชน ถือเป็นความสำเร็จในการพัฒนาบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน กรอบแนวคิดการ
 วิจัยแสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

1. บ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน

1.1 ความเป็นมา

โครงการบ้านมั่นคง เป็นโครงการที่รัฐสนับสนุนการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด ให้ชุมชนรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง เริ่มดำเนินการในพื้นที่นำร่อง 10 โครงการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2546 ใน พ.ศ. 2548 คณะรัฐมนตรีมีมติให้พัฒนาชุมชนแออัดบ้านมั่นคง พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2551 และใน พ.ศ. 2560 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะยาว 20 ปี (พ.ศ. 2560 – พ.ศ. 2579) ภายใต้วิสัยทัศน์ “คนไทยทุกคนมีที่อยู่อาศัยถาวรและมีคุณภาพชีวิตที่ดี” สอดคล้องกับปฏิญญาสากลที่ไทยรับรอง คือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ 11 ของสหประชาชาติและวาระใหม่ในการพัฒนาเมือง โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน รับผิดชอบดำเนินงานเพื่อสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีรายได้น้อย โครงการบ้านมั่นคงเป็นรูปแบบการพัฒนาแนวใหม่ ที่ให้ชุมชนเป็นแกนหลักเชื่อมโยงกลไกภาคีท้องถิ่นให้ร่วมกัน

ทำงาน เน้นแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การพัฒนาที่ครอบคลุมทุกมิติ การดำเนินงานบ้านมั่นคง ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ เริ่มตั้งแต่การสำรวจข้อมูลครัวเรือน การวางแผนการพัฒนาเมือง การออกแบบและการวางแผนการปรับปรุงชุมชน การดำเนินการก่อสร้างที่อยู่อาศัยและพัฒนาระบบสาธารณูปโภค รวมถึงการสร้างระบบสังคมและข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน ในกระบวนการดังกล่าวเน้นการร่วมคิด ตัดสินใจ และบริหารจัดการ ซึ่งเป็นระบบบริหารจัดการแนวใหม่ที่ชุมชนต้องเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Community Organization Development Institute, 2019)

หลักคิดของบ้านมั่นคง คือ 1) องค์กรชุมชนเป็นแกนบริหารโครงการแทนรัฐ รัฐสนับสนุนงบประมาณพัฒนาสาธารณูปโภค ชุมชนวางแผนจัดการโดยมีหน่วยงานท้องถิ่นสนับสนุน เพื่อเปลี่ยนสภาพชุมชนเปลี่ยนวิถีคิดและเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสังคมให้ดีขึ้น 2) สร้างสังคมที่มั่นคงด้านที่อยู่อาศัยการครอบครองที่ดิน เน้นการใช้ที่ดินของรัฐหรือเอกชนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ รวมทั้งการหาที่ดินใหม่ในกรณีที่มีการรื้อย้าย อันจะนำไปสู่การถือครองที่ดินที่เป็นธรรม โดยเน้นสิทธิร่วมกัน ตลอดจนการปรับแก้กฎระเบียบให้ยืดหยุ่น 3) สร้างชุมชนเข้มแข็ง เน้นความมั่นคงของชีวิตด้านสังคมและเศรษฐกิจ เป็นสังคมเอื้ออาทร มีความสัมพันธ์และจัดการร่วมกัน 4) วางแผนแก้ไขปัญหาที่ครอบคลุมทั้งเมือง โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และ 5) มีความหลากหลายของรูปแบบและแนวทางการปรับปรุงที่อยู่อาศัยโครงการบ้านมั่นคง (Community Organization Development Institute, 2019) กล่าวได้ว่า โครงการบ้านมั่นคง เป็นแนวความคิดใหม่ของรัฐในเรื่องการพัฒนาที่เน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของโครงการและดำเนินการเองทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การตัดสินใจ การเขียนโครงการและการวางแผนพัฒนาบ้านมั่นคง ดังนั้น บ้านมั่นคงจึงเป็นโครงการที่เอื้อให้ครัวเรือนเกิดการสื่อสารสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะที่หลากหลายในการพัฒนาบ้านมั่นคง

1.2 พัฒนาการ

พื้นที่ของบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน เดิมเป็นพื้นที่สาธารณะทำเลเลี้ยงสัตว์ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นพื้นที่ลุ่มบริเวณกว้างคล้ายแอ่งกระทะ มีสระน้ำขนาดเล็กเรียงรายกันอยู่ ถือเป็นทุนทางกายภาพที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์บนพื้นที่ดังกล่าวเพื่อเลี้ยงสัตว์และหาอาหารธรรมชาติ และเมื่อครัวเรือนในชุมชนขยายมากขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2525 ชาวบ้านจึงทยอยเข้าจับจองพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัย ชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพเข้าใช้ประโยชน์ ได้อธิบายถึงสภาพเดิมของพื้นที่สาธารณะผืนนี้ว่า

“...แม่มาอยู่คนแรก ตอนนั้นมีบ้านแค่ 4-5 หลัง เรามาตากถางจับจอง แต่ก่อนอยู่ตรงที่เค้าตัดถนน ปัจจุบันต้องย้ายมาอยู่ตรงนี้ จนได้เป็นบ้านมั่นคงนี้แหละ...” Deewan khayankeb (personal communication, April 1, 2021)

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านกลุ่มแรกที่เข้าไปประโยชน์ในพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ สะท้อนวิถีชีวิตและการทำมาหากิน เมื่อต่างเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่มีการครอบครอง จึงเข้าไปประโยชน์ด้วยการปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ นอกจากนั้นสภาพดั้งเดิมของพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ยังสะท้อนจากคำบอกเล่าของชาวบ้านอีกหลายคนว่า

“...เมื่อก่อนแถวนี้เค้าเรียก “เวียงหนอง” เป็นที่ลุ่มตื้น เวลาฝนตกพวกเรากะมาหาปลา ไทบ้านกะมาตัดต้นกก สมัยก่อนบ่เจริญ มีแต่ทางเกวียน...” Metta Maklithin (personal communication, April 8, 2021)

จากคำบอกเล่าถึงสภาพพื้นที่ เมื่อชาวบ้านเห็นเพื่อนบ้านเข้าจับจองจึงทยอยกันอพยพเข้าจนเต็มพื้นที่ กระทั่งจังหวัดบุรีรัมย์มีนโยบายขุดลอกสระน้ำหนองปรือ ประกอบกับครัวเรือนขยายมากขึ้น ทำให้มีความเป็นชุมชนมากขึ้น และเมื่อรัฐบาลมีนโยบายแก้ไขปัญหามลพิษและความยากจนและที่อยู่อาศัยให้กับผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัดบุกรุกพื้นที่สาธารณะ การผลักดันโครงการบ้านมั่นคง จึงเกิดขึ้นจากความร่วมมือของเทศบาลตำบลอีสาน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ผู้นำและครัวเรือนชาวบ้าน ด้วยกระบวนการ ดังนี้ 1) เทศบาลตำบลอีสานประสานงานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน 2) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนลงพื้นที่สำรวจชุมชน 3) ครัวเรือนบ้านมั่นคงเริ่มต้นออมทรัพย์ เพื่อแสดงกระบวนการกลุ่ม และ 4) ยื่นหนังสือขออนุมัติโครงการบ้านมั่นคง สำเร็จในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 ทำให้รัฐบรรจุพื้นที่ 27 ไร่ 2 งาน 37 ตารางวา ให้ดำเนินโครงการบ้านมั่นคง แผนที่บ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปบ แสดงดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนที่บ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปบ

ปรับปรุงจาก www.Google.com

ภาพที่ 3 หนังสืออนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นการชั่วคราว
ตามนโยบายแก้ไขปัญหาคความยากจน

ผู้นำชุมชนอธิบายว่าภายหลังจากครัวเรือนได้รับหนังสืออนุญาต ฯ สังเกตได้ว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนลดลง มีเพียงไม่กี่ครัวเรือนที่ให้ความร่วมมือ ส่วนใหญ่จะเป็นครัวเรือนของกลุ่มผู้นำและคณะกรรมการชุมชน ส่วนครัวเรือนรายอื่นให้เหตุผลการทำงานรายวัน ดังคำอธิบายของผู้นำ ดังนี้

“...ก่อนนั้นพวกเขาร่วมมือดี ผมพาทำกิจกรรมเขาทำหมด เคยพาเอาเรือลงเก็บขยะร่วมกัน พัฒนาเขาก็ทำ แต่เดี๋ยวนี้มีแค่ไม่กี่คนที่สนใจเรื่องของชุมชน...” Mungman Maiwhankreng (personal communication, April 9, 2021)

ถึงแม้ว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของครัวเรือนจะลดลง แต่ทว่าการขับเคลื่อนกิจกรรมเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ครัวเรือนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือดี เนื่องจากมีแรงจูงใจในที่ดิน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า สะท้อนจากคำพูดของประธานบ้านมั่นคง ดังนี้

“...ทุกคนให้ความร่วมมือดีนะ เช่น ปัญหาขยะ น้ำเสีย มาร่วมไม่ได้ เขาก็ให้เงินมา ลงขันค่าน้ำมันรถให้ประธานไปประชุม เราคนจนต่อสู้กันมากก็จะสู้ต่อไป...” Namchon Phuseisala (personal communication, April 22, 2021)

จากคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนและประธานบ้านมั่นคง ต่างอธิบายประเด็นการมีส่วนร่วมของครัวเรือนในคนละมุม ครัวเรือนบ้านมั่นคงถือเป็นหนึ่งคุ่มในชุมชนหนองแปบ มีประสบการณ์ทางสังคมที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น ดังนั้น แรงจูงใจจึงมีส่วนสำคัญต่อระดับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน กระบวนการบ้านมั่นคงได้สร้างประสบการณ์ให้กับครัวเรือน สร้างการมีส่วนร่วมกับรัฐและภาคีเครือข่าย กระบวนการพัฒนาของรัฐเองก็เน้นให้ชุมชนขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาเอง ดังนั้น ประสบการณ์ครัวเรือนจึงสำคัญต่อการพัฒนาบ้านมั่นคง การสร้างสถานะความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น ตระหนักและใส่ใจต่อปัญหาส่วนรวมทำให้เกิดความพร้อมที่จะเรียนรู้ร่วมกับรัฐและภาคีเครือข่าย

1.3 กลุ่มคน เครือญาติ และชาติพันธุ์

1.3.1 กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรพื้นถิ่น

ครัวเรือนของสมาชิกบ้านมั่นคง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรฐานะยากจนไร้ที่อาศัยและที่ทำกิน พื้นเพดั้งเดิมอยู่ในชุมชนหนองแปบ เมื่อเห็นว่าพื้นที่ทำเลเสี่ยงสัตว์เป็นพื้นที่ว่างเปล่าของรัฐ ไม่มีการครอบครอง จึงพากันเข้าจับจองพื้นที่เพื่อปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ ครัวเรือนชาติพันธุ์ไทยเขมรเล่าถึงความเป็นมาของครัวเรือนและสภาพของพื้นที่ในอดีตว่า

“...คนเขมรหนองแปบเป็นญาติกัน สมัยก่อนเห็นที่ดินไม่มีเจ้าของก็เข้าไปใช้ ก่อนนั้นคนที่มาจับจองขายต่อกัน ไม่มีโครงการเหมือนทุกวันนี้ดอก...” Chaydeiyw Naithangdharma (personal communication, April 23, 2021)

การเข้าจับจองพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ชุมชนหนองแปป ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรกลายมาเป็นคนกลุ่มใหญ่ในบ้านมั่นคง และเป็นเครือญาติของกลุ่มผู้นำ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรจะเข้าจับจองใช้ประโยชน์มาก่อน แต่การขายต่อแปลงที่ดินให้กับกลุ่มคนอพยพที่เข้ามาภายหลัง ทำให้กลุ่มต่างทางชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยตั้งรกรากและร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมบ้านมั่นคงจนประสบความสำเร็จ นั่นคือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวจากร้อยเอ็ด

1.3.2 กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว

กลุ่มเครือญาติชาติพันธุ์ไทยลาวจากอำเภอบุรีรัมย์ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอีกกลุ่ม ชาติพันธุ์ที่อพยพจากภูมิลำเนา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในประเด็นการอพยพออกจากภูมิลำเนาพบว่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 2520 ด้วยสภาพแห้งแล้งความเป็นอยู่และการดำรงชีพด้วยวิถีเกษตรกรรมลำบาก การอพยพย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ในยุคนั้นจึงเกิดขึ้น การเดินทางเข้ามาบุรีรัมย์ เป็นการชักชวนกันในกลุ่มเครือญาติที่คุ้นเคยกัน พื้นที่ริมสระหนองปรือซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะใกล้เมืองบุรีรัมย์ จึงเป็นหนึ่งหมุดหมายสำหรับคนอพยพกลุ่มนี้ เมื่อถูกชักชวนจากผู้ที่มาก่อนการมาซื้อต่อแปลงที่ดินราคาถูกจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรพื้นถิ่น จึงเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ของครัวเรือนอพยพ บนพื้นที่สาธารณะของรัฐในเมืองบุรีรัมย์ ครัวเรือนชาติพันธุ์ไทยลาวเล่าถึงเรื่องราวการอพยพของครัวเรือนตนเองว่า

“...พ่อแม่พ้ายย้ายมาซื้อที่ดินราคาถูกบุรีรัมย์ ตอนนั้นกะมีพี่น้องมานำกันแล้วจะอยู่นำกันมาจนฮอดซุมื้อนี้ละ เขาคือลิบได้กลับไปแล้วละร้อยเอ็ด แต่ว่าเวลาเป็นบุญเป็นงานพวกเขาจะค่อยพากันกลับไปหาพี่น้อง...” Khayan Thammahakin (personal communication, May 6, 2021)

กล่าวได้ว่า จากพื้นที่สาธารณะทำเลเลี้ยงสัตว์สู่การยกระดับเป็นบ้านมั่นคงนั้น กลุ่มคนทั้งสองชาติพันธุ์ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรพื้นถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ภายหลังจากการเข้ามาอยู่รวมกันเป็นคุ้มบ้านในชุมชนหนองแปป สภาวะผู้กระทำการได้สะท้อนจากการให้ความร่วมมือกับรัฐท้องถิ่นขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาและกิจกรรมการเรียกร้องจนได้มาซึ่งปัจจัย 4 ที่มีคุณค่า คือ ที่อยู่อาศัย บนพื้นที่สาธารณะของรัฐสำเร็จ คุณลักษณะผู้กระทำการเช่นนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นกับครัวเรือนทั่วไปในสังคมไทย ดังนั้น บทความนี้จึงให้ความสำคัญต่อสภาวะผู้กระทำการของครัวเรือนบ้านมั่นคงเพื่อนำไปวางแผนการพัฒนาในมิติอื่น

2. การสื่อสารสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะ

2.1 ประเด็นเรียกร้องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน

การเรียกร้องเรื่องที่อยู่อาศัยเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่การริเริ่มดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคง คริวเรือนต่างให้ความร่วมมือกัน เนื่องจากเข้าใจถึงกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อให้ได้มาซึ่งหนังสืออนุญาตในการครอบครองที่ดิน ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคริวเรือนให้ดีขึ้น กิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การรวมกันเป็นกลุ่มองค์กรชุมชน มีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน ประกอบไปด้วย ประธานบ้านมั่นคง รองประธานบ้านมั่นคง เற்றுญิก กรรมการและเลขานุการ เมื่อต้องประสานงานกับภาคีเครือข่าย คริวเรือนต่างช่วยกันลงขันเป็นค่าน้ำมันรถ เพื่อให้ตัวแทนเดินทางเข้าร่วมประชุมในพื้นที่ต่าง ๆ กล่าวได้ว่าประเด็นเรียกร้องที่อยู่อาศัย เป็นประเด็นที่สร้างให้เกิดการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการจนสำเร็จได้ในที่สุด และในกระบวนการสื่อสารดังกล่าวเกิดบนพื้นที่สาธารณะในครอบครัว คุ่มบ้าน และศาลาประชาคม

“...บ้านมั่นคง ทำให้ความรู้สึกเรามั่นคงไปด้วย การมีที่อยู่อาศัยปัจจัย 4 ถือว่ารัฐช่วยมาก ต่อไปเราจะช่วยเหลือกัน ช่วยรัฐพัฒนา...” Chomchay Borisutti (personal communication, May 13, 2021)

จากคำพูดของคริวเรือน สะท้อนการเรียนรู้ในการพัฒนาบ้านมั่นคง คริวเรือนสื่อสารกันในพื้นที่ของการเป็นสมาชิกบ้านมั่นคง การเสียสละ การร่วมประชุม ทุกคริวเรือนต้องรับทราบข้อตกลงร่วม เจือปนในหนังสืออนุญาต ฯ แนวเขตที่ดิน ความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นอกจากนั้น การเรียกร้องให้รัฐจัดสรรที่ทำกินยังเป็นประเด็นพูดคุยสาธารณะที่คริวเรือนให้ความสำคัญ ประธานบ้านมั่นคงอธิบายว่าบุรีรัมย์ยังมีที่ดินว่างเปล่าไม่ได้ใช้ประโยชน์ การที่คริวเรือนบ้านมั่นคงขาดที่ทำกิน จึงเป็นสิ่งที่รัฐควรช่วยเหลือ การพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อเรียกร้องที่ทำกินพบในพื้นที่ครอบครัว คุ่มบ้าน และศาลาประชาคม ดังนั้น พื้นที่ครอบครัว คุ่มบ้าน และศาลาประชาคม จึงถือเป็นพื้นที่สาธารณะที่คริวเรือนใช้การสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

2.2 ประเด็นการจัดการขยะและน้ำเสีย

ด้วยพื้นที่ของบ้านมั่นคง 27 ไร่เศษ จัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยให้กับ 116 คริวเรือนโดยเฉลี่ยคริวเรือนละ 50 ตารางวา เมื่อคริวเรือนขยายจึงส่งผลให้ความเป็นอยู่แออัดขึ้น ขยะและน้ำเสียจึงเป็นปัญหาตามมา แม้ว่าเทศบาลตำบลอีสานจะนำรถเข้ามาเก็บขยะ แต่ยังมีขยะถูกทิ้งเกลื่อนกลาดริมสระน้ำซึ่งเป็นจุดวางถังขยะ และการไม่มีร่องระบายน้ำ ทำให้เกิดปัญหาน้ำเสียจากคริวเรือนไหลลงสระน้ำ คริวเรือนได้นำปัญหาดังกล่าวถกเถียงกันในวาระประชุม แม้จะมีการคัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้ง ซึ่งประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง และมีบางคริวเรือนรับซื้อขยะรีไซเคิลทำให้ปริมาณขยะลดลงบ้าง ส่วนการแก้ไข

ปัญหาน้ำเสีย ทางเทศบาลได้นำผงจุลินทรีย์ EM มาโรย แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือ ชาวบ้านให้ความเห็นว่าน้ำเสียจากครัวเรือนเกิดจากจิตสำนึกของคนที่ไม่ตระหนักต่อปัญหา และการที่ขยะยังลอยเหนือผิวน้ำ อาจเกิดจากการวางถังขยะใกล้สระน้ำเกินไป และครัวเรือนตระหนักดีว่า การรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นเงื่อนไขบ้านมั่นคง ปัญหาดังกล่าวจึงถูกหยิบยกและถกเถียงในพื้นที่สาธารณะอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น การสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการในประเด็นเรียกร้องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน และการจัดการขยะและน้ำเสีย บนพื้นที่สาธารณะ 3 แห่ง ได้แก่ พื้นที่ครอบครัว กลุ่มบ้าน และศาลาประชาคม การสื่อสารดังกล่าวเป็นการสื่อสารเชิงกระทำการบนพื้นที่สาธารณะที่ปลอดอำนาจรัฐ มีการขับเคลื่อนกิจกรรมจากประเด็นสื่อสารจนประสบความสำเร็จ ได้แก่ การบรรจุครัวเรือนเป็นสมาชิกบ้านมั่นคง การได้รับหนังสืออนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินรัฐ การจัดการขยะและน้ำเสียในชุมชน การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ในงานพัฒนาพร้อมกับรัฐ ประสบการณ์ครัวเรือนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการบ้านมั่นคงที่ขับเคลื่อนด้วยการพัฒนาแบบครบวงจรเน้นให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของและจัดการชุมชนตนเอง รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวจึงสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะในสังคมประชาธิปไตย

การอภิปรายผล

การสื่อสารสาธารณะในกระบวนการพัฒนาบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปน เกิดขึ้นชัดเจนในช่วงการผลักดันให้พื้นที่ท่าเลเลี้ยงสัตว์รอบสระน้ำหนองปรือบรรจุเข้าในโครงการบ้านมั่นคงของรัฐ จนสำเร็จใน พ.ศ. 2551 แต่ทว่าก่อนหน้านี้ครัวเรือนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรและไทยลาวที่เข้าใช้ประโยชน์บนพื้นที่ท่าเลเลี้ยงสัตว์ทั้งการจับจองและซื้อต่อแปลงที่ดิน ก็มีนัยยะของการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการจนทำให้ครัวเรือนกล้าที่จะเข้าใช้ประโยชน์บนที่ดินสาธารณะ จนกระทั่งการขับเคลื่อนผลักดันเพื่อบรรจุที่ดินสาธารณะเข้าในโครงการบ้านมั่นคง ทูลักษณะต่าง ๆ เป็นปัจจัยเอื้อให้โครงการบ้านมั่นคงประสบความสำเร็จ อาทิ ประสบการณ์ของครัวเรือน ศักยภาพของผู้นำ ความร่วมมือของภาคีเครือข่ายรัฐท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลอิสานและ พอช. ทูลักษณะของพื้นที่ ได้แก่ สระน้ำหนองปรือ ที่ทำให้รัฐเห็นว่าพื้นที่ริมสระน้ำ หากนำมาจัดสรรให้เป็นที่อยู่อาศัยให้กับคนจนเมืองน่าจะเกิดประโยชน์ ดังนั้น ทูลักษณะหลายลักษณะจึงเป็นปัจจัยสำคัญ โดยเฉพาะการสื่อสารเชิงกระทำการของครัวเรือนในพื้นที่สาธารณะทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มบ้าน และศาลาประชาคม ที่ได้หยิบยกถกเถียงกันทั้งประเด็นส่วนตัวและส่วนรวม การเป็นครัวเรือนภายใต้บ้านมั่นคงทำให้เกิดการติดตามและรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลต่อการดำรงชีพ การที่รัฐจัดสรรที่อยู่อาศัยด้วยเงื่อนไขการมีส่วนร่วมดูแลและจัดการชุมชนตนเอง

ถือเป็นกระบวนการพัฒนาแบบครบวงจรใหม่ที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์และบทเรียนในการพัฒนา ตลอดจนการมีส่วนร่วมตรวจสอบรัฐภายใต้ระบอบประชาธิปไตย

ดังนั้นการศึกษานี้จึงทำให้เห็นว่าการสื่อสารสาธารณะเชิงกระทำการมีความสำคัญสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ บทเรียนและประสบการณ์ในการพัฒนา ตลอดจนความรู้ความเข้าใจในสิทธิและเสรีภาพของตนเองไปจนกระทั่งการตรวจสอบรัฐ และการพัฒนาแบบครบวงจรใหม่ที่เน้นให้ชุมชนบริหารจัดการตนเอง การสื่อสารสาธารณะและพื้นที่สาธารณะจึงจำเป็นต่อสังคมประชาธิปไตย การให้สิทธิเสรีภาพกับประชาชนให้ร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะอย่างเสมอภาคเท่าเทียม เป็นกลไกที่สร้างสมดุลให้สังคม คุณสมบัติเด่นของพื้นที่สาธารณะ คือ ทุกคนสามารถสื่อสารกันอย่างเต็มที่ด้วยเหตุผล ปราศจากการบังคับ ดังที่ฮาเบอร์มาสชี้ว่า ความคิดเห็นสาธารณะมีนัยยะการวิพากษ์และตรวจสอบรัฐด้วยการพูดคุยในพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะของบ้านมั่นคง เป็นพื้นที่รวมกลุ่มของครัวเรือน ทุกคนสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกิจกรรม สอดคล้องกับการศึกษาของ Phannan, Pattaranukromb, & Thonggline (2021) ที่เสนอว่าเป้าหมายและการสร้างกลไกจัดการตนเองของชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วม แก้ปัญหาชุมชนผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้กระบวนการดำเนินงานเกิดประสิทธิภาพ และงานของ Kanjanasuwana (2010) และของ Bunsuk (2019) ที่ชี้ว่าการจัดการชุมชนเข้มแข็งต้องมีกระบวนการมีส่วนร่วม สอดคล้องการให้สิทธิและโอกาสสมาชิกในชุมชน และพื้นที่สาธารณะยังมีปฏิสัมพันธ์หลากหลายสะท้อนลักษณะเฉพาะของครัวเรือน บทความนี้พิจารณาพื้นที่สาธารณะว่าควรให้ความสำคัญกับบริบทและการใช้พื้นที่ การแสดงตัวตนผ่านพื้นที่ คุณค่าเชิงสังคม สอดคล้องกับการศึกษาของ Chaijan & Laiprakobsup (2016) ที่เสนอว่ามิติทางสังคมมีผลต่อการนิยามความเป็นสาธารณะของพื้นที่สาธารณะทางกายภาพที่ไม่สามารถปฏิเสธการดำรงอยู่และปรากฏขึ้นของคู่ตรงข้าม “สาธารณะ” และ “ส่วนตัว” บนพื้นที่สาธารณะทางกายภาพที่ต้องพิจารณาร่วมกับการเข้าถึงพื้นที่และผลประโยชน์ นอกจากนี้เครือข่ายชุมชนบ้านมั่นคง ยังมีส่วนขับเคลื่อนกิจกรรม สอดคล้องกับงานของ Khemklad (2017) ที่เสนอว่า เครือข่ายแนวนอนและเครือข่ายแบบหลวม มีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน มีการสร้างเครือข่ายสังคมผ่านสื่อ โดยภาคีเครือข่ายสนใจประเด็นเดียวกัน และช่วยกันขับเคลื่อนประเด็นที่เป็นประโยชน์อย่างต่อเนื่อง และงานของ Tantimala (2017) ที่เสนอว่าพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนได้แลกเปลี่ยนทัศนคติอย่างเสรี การสื่อสารบนพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการจะทำให้เข้าถึงความเป็นอัตวิสัยซึ่งกัน ซึ่งในพื้นที่ครอบครัว คุ่มบ้าน

และศาลาประชาคม ทำให้ครัวเรือนบ้านมั่นคง ชุมชนหนองแปป สามารถสื่อสารกันในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการเช่นกัน นำไปสู่การขับเคลื่อนและพัฒนาบ้านมั่นคงได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงทฤษฎี

การนำแนวคิดพื้นที่สาธารณะมาอธิบายการสื่อสารสาธารณะในการพัฒนาบ้านมั่นคง ควรปรับใช้แนวคิดพื้นที่สาธารณะในเชิงประยุกต์ โดยแนวคิดได้เสนอแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคมประชาธิปไตยที่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริง

2. ข้อเสนอแนะในเชิงการพัฒนา

บทความนี้ทำให้เห็นว่าครัวเรือนบ้านมั่นคงกระทำการในระดับกลุ่มเพื่อครอบครองปัจจัย 4 ที่มีคุณค่า โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นแรงจูงใจ ทำให้ครัวเรือนเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของรัฐ ดังนั้นการพัฒนาที่รัฐต้องการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม จึงจำเป็นต้องสร้างแรงจูงใจ และสร้างความตระหนักต่อปัญหาที่จะส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของผู้คนโดยตรง หากว่าไม่เข้ามาร่วมกันแก้ไข ปัญหา อาทิเช่น ปัญหาขยะและน้ำเสีย

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งถัดไป

การวิจัยนี้พบคุณลักษณะผู้กระทำการของครัวเรือนบ้านมั่นคง ผ่านการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ จนทำให้รัฐเลือกบรรจุเป็นบ้านมั่นคง การวิจัยครั้งถัดไปควรศึกษาคุณลักษณะผู้กระทำการของครัวเรือนบ้านมั่นคงในพื้นที่อื่น เพื่อค้นหาศักยภาพกลุ่ม นำไปสู่การพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาารูปแบบการจัดการขยะชุมชนแบบบูรณาการของชุมชนหนองแปป ตำบลอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ 2564 จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ การอนุเคราะห์ข้อมูลและเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มครัวเรือนบ้านมั่นคง ผู้นำชุมชน นักศึกษาและเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยขอขอบคุณทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่อความสำเร็จของการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- Bunsuk, K. (2019). *Politics of participation process for driving the Baan Man Kong: a case study of Sangsan Nakhon Rangsit community in Pathumthani Province* (in Thai). (Master's thesis). National Institute of Development Administration. Bangkok.
- Chaijan, S.& Laiprakobsup, N. (2016). Public concept of public spaces in the city (in Thai). *Academic Journal: Faculty of Architecture, Khon Kaen University*. 15(2), 71-83.
- Community Organization Development Institute. (2015). *"Stable Home Project" Residential development by community and local organizations"* (In Thai). Bangkok: Community Organization Development Institute.
- Community Organization Development Institute. (2019). *Collective Housing* (In Thai). Bangkok: Community Organization Development Institute.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Vol. 1, translated by Thomas McCarthy*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1992). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity Press.
- Kanjanasuwan, V. (2010). *Management Process for Strengthening Communities Patterns, Factors and Indicators* (in Thai). Ubon Ratchathani University: Office of Academic Resources.
- Kaewthep, K., & Hinwiman, S. (2008). *Thinkers and Theorists of Political Economy and Communication Studies* (in Thai). Bangkok: Parbpim Printing.
- Khemklad, C. (2017). *A study of public communication process for the issue of environmental: urban forest (The Thailand Research Fund)* (in Thai). (Master's thesis). National Institute of Development Administration. Bangkok.
- Phannan, P., Pattaranukrom, P., & Thongglin, D. (2021). Reinforcement Process for Community – Based Research in Urban Area, Bangkok. (in Thai). *Journal of Social Development (JSD)*. 23(2), 21-41.
- Tantimala, C. (2017). Public Spheres and Production of Space: The Meaning of Social Relationships (in Thai). *Journal of Library and Information Science Srinakharinwirot University*. 10(1), 92-103.

Watthanakun, T. (2007). *Space Politics: The Social Dynamics of Communities. (Case study, Fort Mahakan Community)* (in Thai). Bangkok: Foundation of Academic Institute 14 October.